

Розділ II

СТОРИНКИ ВІЙСЬКОВОЇ ІСТОРІЇ

УДК 336.226.211(470) “1914/1918”

С. В. Орлик

кандидат економічних наук, доцент, докторант,
кафедра етнології та краєзнавства,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
(м. Київ, Україна), svitlana.orlik@gmail.com

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА УПРАВЛІННЯ РОСІЙСЬКОЮ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ ДЕРЖАВНИМ МАЙНОМ НА ЗАХОПЛЕНИХ ТЕРИТОРІЯХ ГАЛИЧИНИ Й БУКОВИНИ У ПЕРІОД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто проблему організації та управління державним майном, захопленим російською окупаційною владою на території Галичини й Буковини у період Першої світової війни. Визначено, що вказані установи організовувалися з метою формування умов для успішної реалізації Російською імперією власної окупаційної фінансової політики на захоплених нею територіях. Досліджено нормативно-правове забезпечення процесу створення Управління державним майном на території Військового генерал-губернаторства Галичини й Буковини як спеціальних фінансових органів. Окреслено роль, структуру, підпорядкування, підзвітність, завдання, функції, права та обов'язки Управління державним майном на захоплених під час війни територіях Західної України. Зроблено акцент на тому, що особлива увага у функціональних обов'язках Управління державного майна приділялася використанню лісових ресурсів, на які була багата захоплена територія. Організація вирубки лісу під егідою зазначеної установи дала можливість російській окупаційній владі контролювати та управляти безжальним використанням лісових ресурсів для потреб власної армії. Такий стан справ дозволив окупаційній владі отримувати значні прибутки до державної казни Російської імперії.

Ключові слова: Галичина, Буковина, Перша світова війна, Російська імперія, державне майно, військовий генерал-губернатор, російська окупація, фінансова політика.

S. V. Orlyk

Ph.D. in Economy, Associate Professor,
Doctoral candidate, Department of Ethnology and Local History,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
(Kyiv, Ukraine), svitlana.orlik@gmail.com

**ORGANIZATION AND MANAGEMENT OF THE STATE PROPERTY
BY THE RUSSIAN OCCUPYING GOVERNMENT ON THE CAPTURED
TERRITORIES OF GALICIA AND BUKOVINA IN THE PERIOD
OF THE WORLD WAR FIRST**

Abstract

The article discloses the problem of organization and management of state property captured by the Russian occupation authorities on the territory of Galicia and Bukovina during the First World War. It was determined that those institutions had been organized to create conditions for the successful realization of its own occupational financial policy by the Russian Empire on the occupied territories. The normative and legal support of the process of creating the State Property Administration on the territory of the Military Governorate General of Galicia and Bukovina as special financial bodies was studied. The role, structure, subordination, accountability, tasks, functions, rights and responsibilities of the State Property Administration on captured territories during the war in Western Ukraine have been outlined. It was highlighted that special attention in the functional duties of the State Property Administration was paid to the use of forest resources which the seized area had. The organization of felling under the right of the Administration gave the Russian occupation authorities the opportunity to control and manage the ruthless use of forest resources for the needs of their army. This state of affairs, allowed the occupation authorities receiving significant profits to the state treasury of the Russian Empire from the use of the occupied property.

Keywords: *Galicia, Bukovina, World War I, the Russian Empire, state property, military governor-general, the Russian occupation, financial policy.*

Вторгнення російських військ на територію Галичини й Буковини у вересні 1914 р. та встановлення контролю російської окупаційної влади в усіх сферах життєдіяльності регіону, включаючи й фінансову, зумовили необхідність створення органів, які б опікувалися державним майном, що раніше належало австро-угорському урядові, а також іншим майном, яке на правах військової здобичі перейшло до рук російської окупаційної влади.

Мета нашої статті — дослідження особливостей організації та діяльності Управління державним майном на захоплених російськими військами територіях Галичини й Буковини для з'ясування його ролі у реалізації фінансової політики Російської імперії на окупованих територіях.

Питання діяльності російських окупаційних органів управління в Галичині й Буковині різною мірою розглядали багато українських істориків,

зокрема І. Берест¹, В. Великочий², В. Глизнер³, І. Ільницький⁴, І. Кучера⁵, М. Литвин⁶, І. Лозинська⁷, В. Любченко⁸, О. Мазур⁹, О. Реснт¹⁰ та ін., але проблеми фінансового управління вони торкалися лише принагідно.

Під час першої окупації російськими військами території Галичини й Буковини питання організації управління державним майном, яке переходило за правом війни у господарче відання країни-окупанта, було досить нагальним. У міжнародному законодавчому полі проблема переходу державного майна переможеної країни у власність чи користування країни-окупанта урегульовувалася “Положенням про закони і звичаї війни на суходолі” — невід’ємним додатком до Гаазької конвенції “Про закони і звичаї війни на суходолі”, прийнятої 18 жовтня 1907 р. (Конвенція досі чинна. — С. О.). Стаття LV цього Положення гласить: “Держава, що захопила регіон, мусить визнавати громадські будівлі, нерухомість, ліси й сільськогосподарські угіддя, які знаходяться в ній і належать ворожій державі, лише

¹ *Берест І.* Соціальне становище населення Східної Галичини і Західної Волині в роки Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. — Львів, 2009. — 22 с.

² *Великочий В. С.* Австро-Угорська політика в Галичині періоду Першої світової війни: штрихи до аналізу української історіографії // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — К., 2010. — Вип. 17. — С. 373–389.

³ *Глизнер В.* Адміністративно-територіальний поділ Галичини та Буковини Російською окупаційною владою в 1914–1918 рр. // Схід. — 2014. — № 4. — С. 79–83.

⁴ *Ільницький І.* Діяльність цивільних органів влади Галичини у роки першої російської окупації (серпень 1914 р. — червень 1915 р.) // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: збірник наукових праць. — К., 2015. — Серія 6: Історичні науки, Вип. 13. — С. 76–81.

⁵ *Кучера І. В.* Політика російської окупаційної адміністрації в Східній Галичині у 1914–1917 рр. // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — 2013. — Вип. 23/24. — С. 194–200.

⁶ *Литвин М.* Україна у Першій світовій війні: сучасна російська історіографія проблеми // Військово-науковий вісник. — 2005. — Вип. 7. — С. 35–47.

⁷ *Лозинська І. Г.* Російські воєнні генерал-губернаторства у Галичині в період Першої світової війни: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. — Львів, 2010. — 19 с.; *Її ж.* Економічна політика адміністрації Ф. Ф. Трепова у Галичині // Проблеми гуманітарних наук. — 2013. — Вип. 32. — С. 123–137.

⁸ *Любченко В. Б.* Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна. — К.: ТОВ “Видавництво «КЛІО»”, 2013. — С. 248–300.

⁹ *Мазур О. Я.* Східна Галичина у роки Першої світової війни (1914–1918): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. — Львів, 1997. — 22 с.

¹⁰ *Реснт О. П., Янишин Б. М.* Україна в період Першої світової війни: історіографічний аналіз // Український історичний журнал. — 2004. — № 4. — С. 3–31; *Реснт О. П.* Україна в імперську добу (XIX — початок XX ст.). — К.: Інститут історії України НАН України, 2003. — 340 с.

такими, що перебувають в управлінні та володінні. Держава, яка захопила регіон, зобов'язана зберегти основну цінність цих видів власності та управляти ними згідно з правилами володіння”. Щодо іншого майна, то, відповідно до норм статті LVI “Власність громад, установ церковних, благодійних і освітніх, художніх і наукових, навіть таких, що належать державі, прирівнюється до приватної власності. Будь-яке загарбання, руйнування чи умисне пошкодження таких установ, історичних пам'яток, творів художніх і наукових забороняється і підлягає переслідуванню¹¹.”

Отож, майно казенних підприємств, урядових установ та організацій, яке належало австрійській владі, беззастережно конфісковувалося російською окупаційною владою як військова здобич. До інвентаризації рухомого й нерухомого майна нова влада приступала не гаючи часу (вересень–листопад 1914 р.). За розпорядженням начальників гарнізону створювалися комісії, до складу яких входили військові чини та поліцейські чиновники¹². Вже до кінця 1914 р. губернаторам було надіслано відповідні описи такого майна, що означало його передачу в дохід казни¹³. До лютого 1915 р. були зібрані всі необхідні статистичні дані про стан державних лісів. Зазначене майно мало переходити під охорону окупаційної влади. При військовому генерал-губернаторові Галичини для вирішення даних питань було призначено дійсного статського радника Д. Родзевича (колишнього начальника уфимської управи рільництва), який констатував, що у лісовому господарстві утворився повний безлад, “державна охорона лісів розбіглася, так що терени лишилися без охорони”, у зв'язку з чим пропонував організувати службу лісничих із досвідчених спеціалістів Київської та Подільської губерній¹⁴. У той час, міністерством землеробства Російської імперії активно розроблявся проект організації управління рільництва і державних маєтностей в Галичині. Було заплановано створити 40 лісництв та укласти детальний план сплаву деревини гірськими річками¹⁵. Таким чином, під час першої окупації російськими військами Галичини й Буковини спеціальні органи управління державним майном не були створені повною мірою. Проте набутий досвід засвідчив необхідність формування таких структур.

¹¹ Див.: Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі: IV Гаазька конвенція від 18.10.1907 // База даних “Законодавство України” / ВР України. — URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_765 (дата звернення: 06.08.1917); http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 06.08.1917).

¹² Державний архів Чернівецької області (Держархів Чернівецької обл.), ф. 283, оп. 1, спр. 56, арк. 2.

¹³ Там само, арк. 3–22.

¹⁴ *Петровиц І. (Крипякевич І.)* Галичина під час російської окупації. Серпень 1914 — червень 1915. — Б.м. (Відень?): В-во “Політична бібліотека”, 1915. — С. 39.

¹⁵ Там само. — С. 40.

Під час другої окупації західноукраїнських земель начальник штабу верховного головнокомандувача, генерал-ад'ютант М. Алексєєв підписав наказ від 3 липня 1916 р. за № 895, яким затверджувався тимчасовий штат № 8 Управління державним майном Військового генерал-губернаторства (далі — Управління державного майна) (табл. 1). При цьому ніякого положення про Управління державного майна, яким визначалися б функції, права, завдання новоутвореного органу, прийнято не було, що значно ускладнювало і процедуру створення, і діяльність цієї структури. Лише у п. 14 Тимчасового положення “Про управління областями Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни”, від 3 липня 1916 р., опосередковано вказувалося на існування певного спеціального органу — управління державним майном, яке мало розпоряджатися, за вказівкою військового генерал-губернатора, нерухомим і рухомим майном, що раніше належало ворожій стороні, і на правах військової здобичі перейшло у відання окупаційної влади¹⁶. Саме цим положенням і було затверджено тимчасові штати Управління державним майном Військового генерал-губернаторства на тимчасово окупованих територіях Галичини й Буковини (див. табл. 1).

Таблиця 1

**Тимчасовий штат Управління державним майном
Військового генерал-губернаторства¹⁷**

Найменування посад	Кількість осіб	Річні оклади (кожному) з відповідними вирахуваннями				Клас посади	Розряд пенсій
		Жалування, руб.		Столові, руб.			
		Основн.	Посилен.	Основн.	Посилен.		
Чини центрального Управління							
Начальник Управління, уповноважений міністерства землеробства	1	2000	2200	2000	2200	V	III, I ст.
Діловоди	2	700	770	700	770	VII	V
Помічники діловода	2	300	330	300	330	IX	VII
Землемір	1	450	495	450	495	VIII	VI
Лісовий ревізор	1	1000	1100	1000	1100	VI	
Лісові кондуктори 1р.	10	300	330	300	330	XIV	VIII

¹⁶ Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 г. / Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). — [Б.м.], 1916. — [Ч. 1]. — № 889 (1 июля 1916 г.); № 1072 (9 августа 1916 г.).

¹⁷ Там же.

Із таблиці 1 видно, що загальна штатна чисельність Управління державного майна становила 17 осіб, а цього було явно недостатньо для здійснення ефективного управління захопленим майном та природними ресурсами (лісами, корисними копалинами тощо). Частина казенних, а також приватних підприємств, власників котрих не було встановлено, або ж права яких не визнавалися окупаційною владою, потрапила під господарчий та фінансовий контроль Управління фінансовими справами. Це такі підприємства, як Джурівські буровугільні копальні, Косівський і Качикський соляні заводи, Печеніжинський нафтоперегінний завод, Битківські нафтові промисли та ін.¹⁸

Казенні ліси попередньої австрійської влади також були об'єктом інтересу окупаційної адміністрації як важливий ресурс для військового будівництва, сировина для опалення, матеріал для підтримання в належному стані залізничного транспорту. Начальники повітів разом з поліцейськими урядниками, досліджуючи захоплені території, мали на меті облікувати всі казенні ліси та налагодити їхню вирубку для задоволення найперше військових потреб¹⁹. У своїх доповідних записках губернаторам начальники повітів окремими абзацами відзначали наявність на підпорядкованих їм територіях казенних лісів, які належали австрійській владі, або лісових дач поміщиків, включаючи й покинуті²⁰.

Таким чином, до певної пори новостворене Управління державним майном через нестачу спеціалістів здійснювало недостатнє керівництво захопленим майном. До вирішення такого роду питань частково залучалися як військові (комендатура, військова поліція та ін.), так і цивільні (губернатори, начальники повітів, цивільна міліція) окупаційні органи влади, силами яких створювалися комісії з опису даного майна. Надалі конфісковане і державне майно передавалося начальникам повітів у господарче відання, які організовували збір та продаж урожаю з покинутих маєтків тощо²¹. До справи збору врожаю 1916 р. залучалися і спеціалісти агрономічного відділу Всеросійського земського союзу, який за дорученням військового генерал-губернатора допомагав деяким начальникам повітів організовувати обмолот зерна та осінню оранку земель у покинутих власниками маєтках²². Ще до створення спеціального органу — Управління державним майном, саме начальники повітів наділялися повноваженнями проводити описи майна і

¹⁸ Орлик С. Організація фінансового управління російською окупаційною владою на теренах Галичини і Буковини в період Першої світової війни // Карпатський край. — 2017. — № 1(9). — С. 5–21.

¹⁹ Державний архів Івано-Франківської області (Держархів Івано-Франківської обл.), ф. 605, оп. 1, спр. 51, арк. 3–3 зв, 6–6 зв.

²⁰ Там само, спр. 208, арк. 2–13 зв.

²¹ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 65, арк. 100.

²² Там само, арк. 102–103.

маєтків, власники яких були відсутні, та передавати їх до новоствореного органу²³. Загальний нагляд за таким процесом здійснювали губернатори. Зокрема чернівецький губернатор у вересні 1916 р. доручив начальникам повітів та поліцмейстеру м. Чернівців вивчити документацію, полишену в урядових установах і громадських організаціях, а приміщення взяти під охорону²⁴. Якщо казенні приміщення установ та підприємств вивезти було не можливо (їх лише описували та обліковували), то корисне рухоме майно, яке знаходилося у цих приміщеннях, активно реkvізувалося і вивозилося на територію Російської імперії. Так, у серпні 1916 р. протягом двох тижнів з Чернівецького університету реkvізиційна комісія вивозила хімічну лабораторію до Київського політехнічного інституту²⁵, а також інше обладнання, техніку та інвентар.

Крім того, під час другої окупації російськими військами території Буковини виникла проблема в тому, що 25,6% її загальної площі займали землі, що належали тутешньому релігійному фондові, значна частина якого “залишилася у безгосподарному стані”²⁶. Начальники повітів, яких зобов’язали забезпечити охорону покинутого майна, не мали змоги належним чином його доглядати. Це, своєю чергою, призвело до розкрадання та цілковитого занепаду відповідних господарств²⁷. Саме ця обставина, на наш погляд, стала однією з суттєвих причин, що прискорили перегляд штатного розпису спеціального Управління державним майном на окупованих територіях. Отож, у жовтні 1916 р. російським імперським урядом і верховною окупаційною владою було прийнято новий, більш розширений штатний розпис та положення про управління державним майном при Військовому генерал-губернаторстві Галичини й Буковини. При цьому у його титульній назві визначалися дві сфери підпорядкування: “управління майном державним” та “управління майном релігійного фонду”. Діяльність перейменованого органу — Управління майном державним і православного релігійного фонду при військовому генерал-губернаторі Галичини і Буковини (далі — Управління державним майном), урегулювалася “Тимчасовим положенням про Управління майном державним і православного релігійного фонду при військовому генерал-губернаторі областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни”²⁸, яке було затверджене наказом начальника штабу верхов-

²³ Там само, арк. 18–18 зв., 66–74.

²⁴ Держархів Чернівецької обл., ф. 958, оп. 1, спр. 10, арк. 24–24 зв.

²⁵ Там само, ф. 980, оп. 1, спр. 3, арк. 10–10 зв.

²⁶ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 62, оп. 1, спр. 65, арк. 18–18 зв.

²⁷ Там само, арк. 18–18 зв.

²⁸ Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 год / Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). — [Б.м.], 1916. — [Ч. 3]. — № 1340 (29 сентября 1916 г.); № 1626 (22 ноября 1916 г.).

ного головнокомандувача, генерал-ад'ютантом М. Алексєєвим від 14 жовтня 1916 р. за № 1418. Даним положенням Управлінню державним майном відводилася значна роль у реалізації фінансово-економічної політики російської окупаційної влади на захоплених територіях Галичини й Буковини, забезпеченні постачання армії деревиною тощо. Основними завданнями зазначеного управління були: 1) здійснення охорони державного майна, у т. ч. майна, яке на умовах військової здобичі переходило у власність окупаційної влади; 2) проведення заходів, пов'язаних з отриманням з цього майна максимально можливих доходів; 3) забезпечення дров'яним паливом і деревиною війська та залізниці.

Оскільки експлуатація державних лісів на захоплених територіях переходила у відання Управління державним майном, то саме воно продавало ліс на пні, або ж здійснювало господарчі заготівлі для подальшого продажу і постачання військам, залізниці, населенню тощо. Продаж живого лісу мав проводитися Управлінням державним майном лише з торгів. Торги з продажу лісу і здавання в оренду оброчних статей могли затверджуватися одноосібно начальником Управління державним майном на суму 5000 руб. на одну особу, якщо ж сума перевищувала встановлену межу, то такі операції затверджувалися лише військовим генерал-губернатором²⁹. Спосіб та порядок проведення лісових і господарчих заготівель, а також звітність по них установлювалися військовим генерал-губернатором у відповідних інструкціях. Новопризначені лісові техніки зі знанням справи відразу ж приступили до вивчення ресурсів Галичини й Буковини. У доповідних начальникові Управління, уповноваженому від міністерства землеробства, вони повідомляли про місцезнаходження казенних і приватних лісів, стан їх вирубки попередньою австрійською владою, наявність запасів рубаних дров, стан охорони лісових ресурсів, проблеми з організацією робіт з вирубки лісу для військових потреб³⁰. Вони ж визначали військовим підрозділам місця, ціни та обсяги для рубки казенного лісу. Начальник Управління державним майном надавав дозволи на відпуск деревини не лише з казенних лісів, а й приписи на її реквізицію з приватних угідь для забезпечення будь-яких військових потреб, зокрема й для забезпечення лісоматеріалом залізниці³¹. За потреби російські війська за певну плату вирубували ліс і на території приватних маєтків, про що складався акт, де підписувалися члени комісії (начальник військового підрозділу (голова), корпусний контролер, вїт гміни, де знаходився маєток, представник начальника повіту, повітовий урядник, управитель або лісничий маєтку, поняті — представники місцевих

²⁹ Там же.

³⁰ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 605, оп. 1, спр. 51, арк. 41–41 зв.

³¹ Там само, арк. 75–75 зв.

жителів)³². Кошти часто видавалися власникам вирубаних приватних лісів через начальників повітів, відповідно до списків за цінами, які визначалися і затверджувалися губернаторами³³. За даними актів спеціально створюваних корпусних комісій для нагляду за порядком вирубки лісів та встановлення вартості заготовленого лісу для потреб армії, ціна рубаного дерева на пні у жовтні–грудні 1916 р. у лісах Чернівецької губернії, у середньому становила 3 руб. 50 коп. за м³, або 33 руб. 98 коп. за саж.³, не враховуючи ні породи дерева, ні його віку та розміру³⁴. За вирубаний ліс не завжди сплачувалися готівкові кошти, часто видавалися квитанції, про що зазначалося у відповідному акті³⁵. Як правило, кошти за проданий вирубаний ліс на пні зраховувалися частково на депозит губернатора, а друга частина — на депозит Управління державним майном як обігові кошти для розробки лісового фонду³⁶.

Увесь окреслений порядок, який мало тримати Управління державним майном у використанні лісових ресурсів окупованих територій був би не повним, якби ми не зазначили про масові несанкціоновані рубки лісу російськими військовими частинами без будь-яких погоджень і продажів з торгів. До того ж таке безконтрольне вирубування лісів, як державних так і приватних, було досить поширеним явищем³⁷.

Використання земельних угідь (включно з мастковими), копалень, лісопильних заводів, млинів та іншої нерухомості, що переходила у відання Управління державним майном, могло здійснюватися або господарчим способом, або шляхом здачі майна в оренду зацікавленим особам чи військовим службам. Спосіб і порядок використання зазначеного державного майна, а також коло орендарів обиралися за погодженням з військовим генерал-губернатором.

Тимчасовий штат Управління державним майном та майном православного релігійного фонду при військовому генерал-губернаторові областей Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни, було затверджено згаданим вище наказом начальника штабу верховного головнокомандувача арміями Південно-Західного фронту від 14 жовтня 1916 р. за № 1418 (табл. 2). У ньому зазначалося, що начальник Управління державним майном перебу-

³² Там само, арк. 48, 53–53 зв., 80–80 зв.

³³ Державний архів Тернопільської області (Держархів Тернопільської обл.), ф. 370, оп. 1, спр. 494, арк. 50–50 зв.; спр. 495, арк. 80–81, 196.

³⁴ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 605, оп. 1, спр. 51, арк. 48, 53–53 зв., 80–80 зв.

³⁵ Держархів Тернопільської обл., ф. 370, оп. 1, спр. 495, арк. 253–253 зв., 280–283 зв.

³⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України), ф. 377, оп. 1, спр. 41, арк. 27, 34.

³⁷ Держархів Тернопільської обл., ф. 322, оп. 1, спр. 179, арк. 342–343, 359–360.

ває у підпорядкуванні військового генерал-губернатора та підзвітний йому. Начальник Управління був зобов'язаний доповідати про свою діяльність, узгоджувати важливі адміністративні й господарчі питання та одночасно надавати до міністерства землеробства копії підсумкових звітів.

Таблиця 2

Тимчасовий штат № 8
Управління державним майном та майном православного релігійного
фонду при військовому генерал-губернаторові областей
Австро-Угорщини, зайнятих за правом війни³⁸

Найменування посад	Кількість осіб	Річні оклади (кожному) з відповідними вирахуваннями				Клас посади	Розряд пенсій
		Жалування, руб.		Столові, руб.			
		Основн.	Посилен.	Основн.	Посилен.		
I. Чини центрального управління							
Начальник Управління, уповноваж. міністерства землеробства	1	3000	3300	3000	3300	IV	II
Помічник начальника Управління	1	1800	1980	1800	1980	V	III, ст. 1
Чинovníк особливих доручень (юрисконсульт)	1	1250	1375	1250	1375	VI	III, ст. 2
Діловоди	3	1000	1100	1000	1100	VI	III, ст. 2
Помічники діловода:							
Старший	3	700	770	700	770	VII	V
Молодший	3	450	495	450	495	VIII	VI
Землемір	1	700	770	700	770	VII	V
II. Чини місцевого управління							
Ревізори	4	1360	1496	1360	1496	VI	За Положенням про посади, класи лісничих
Лісничі:							
I розряду	9	1270	1397	1270	1397	VI	
II розряду	8	1070	1177	1070	1177	VII	
Лісний кондуктор I розряду	52	425	467	425	467	XIV	
Агроном	1	1360	1496	1360	1496	VI	
Гірничий інженер	1	1360	1496	1360	1496	VI	III, ст. 2

³⁸ Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). Приказы начальника Штаба Верховного главнокомандующего за 1916 г. / Россия. Штаб Верховного главнокомандующего (1914–1917). — [Б.м.], 1916. — [Ч. 3]. — № 1340 (29 сентября 1916 г.); № 1626 (22 ноября 1916 г.).

Окрім зазначених у таблиці 2 витрат на утримання Управління державним майном передбачалося додаткове фінансування на писарів — 200 руб. на місяць. Дозволялося, за наказом начальника Управління, на посади VI класу й нижчі брати вільнонайманих осіб із числа благонадійних місцевих спеціалістів (навіть якщо вони не мали російського підданства). Що стосується працівників, які приймалися Управлінням державного майна для господарчого управління безпосередньо на лісових складах, лісопильних заводах, під'їзних залізничних, шосейних і ґрунтових дорогах та ін., то вони не включалися у штат Управління, а вважалися вільнонайманими та утримувалися на умовах госпрозрахункових витрат.

Із таблиць 1 та 2 видно, що наказом № 1418 було затверджено не лише штат чинів центрального управління, а й місцевих органів державного майна. Таким чином, загальна чисельність штату значно збільшилася — з 17 до 88 осіб. При цьому кількість лісових кондукторів зростає аж у п'ять разів — з 10 до 52 осіб. Окрім того, штат Управління державним майном міг поповнюватися у випадку збільшення площі захоплених територій, де необхідно було організувати управління відповідним майном, при дотриманні таких розрахунків: “на кожного техника — 8 тис. гектарів, на кожного спеціаліста з вищою освітою — 24 тис. гектарів, і на кожного ревізора — 100 тис. гектарів з дозволу головнокомандувача”³⁹. Така мобільність у вирішенні питання розширення штату Управління державного майна давала можливість ставити під контроль окупаційної влади значно більші обсяги нерухомого майна, особливо лісових ресурсів, від використання яких до державної казни надходили чималі прибутки. Свідченням цього можна вважати наявність значних оборотів коштів на депозиті Управління державного майна за 1917 р. (див. табл. 3): за I квартал надійшло 390,2 тис. руб.; за II — 859,6 тис. руб., а протягом III (період евакуації) — 59,4 тис. руб. Усього оборот коштів на депозиті за вказаний рік склав більше мільйона рублів — 1309,2 тис. руб., і це лише по депозитних рахунках, відкритих у Чернівецькому польовому казначействі.

³⁹ Там же. — С. 3.

**Стан руху депозитних сум за січень–листопад 1917 р. на рахунках
Управління державним майном та майном православного релігійного
фонду при військовому генерал-губернаторові областей Австро-
Угорщини, зайнятих за правом війни, відкритих у Чернівецькому
постійному польовому казначействі⁴⁰**

Період	Залишок на початок кварталу, руб.	Надійшло за квартал, руб.	Разом із залишком, руб.
Січень–березень	29 628,50	390 216,34	419 844,84
Квітень–червень	194 466,33	859 586,70	105 4053,03
Липень–вересень	557 565,84	59 432,95	616 998,79
Усього	X	1 309 235,99	X

Збільшення штатної чисельності Управління державним майном дало йому можливість більш активно долучатися до управління великими маєтками поміщиків, які, втікаючи у глиб Австро-Угорщини, полишили їх разом з усім майном, і якими раніше опікувалися лише начальники повітів. З цього приводу складалися описи нерухомості, інвентаря та збіжжя, що зберігалося у коморах та хлівах, які переходили у господарче підпорядкування Управлінню державним майном⁴¹. Саме уповноважені особи від міністерства землеробства забезпечували організацію збору врожаїв та покоси сіна на покинутих землях поміщиків з окупованої території, звичайно, якщо до того вони не були пограбовані австрійськими чи російськими військами. При цьому оформлялися описи розрахунків доходів і витрат зібраного зерна (пшениці, жита, вівса, ячменю, кукурудзи), картоплі, конюшини, соняшника, бараболі тощо⁴². Зібраний урожай частково відписувався за певну плату військовим частинам, або направлявся на переробку та зберігання (обмолот та виготовлення борошна для випікання хліба військам, заготівля зернових та фуражу). Окремо обліковувалися витрати за збір урожаю з поля, його перевезення і зберігання⁴³. Скрута у фінансуванні російської армії станом на жовтень 1916 р. спричинила появу наказу по Південно-Західному фронту від 26 жовтня 1916 р. за № 1772, де зазначалося, що виплати коштів “за забрані військовими частинами з покинутих маєтків продукти харчування і фураж у даний час не здійснюються, а стосовно реквізованого майна повинен

⁴⁰ Складено автором за: Держархів Чернівецької обл., ф. 959, оп. 1, спр. 10, арк. 30, 35, 38, 42, 45, 47, 49–50.

⁴¹ Держархів Івано-Франківської обл., ф. 15, оп. 1, спр. 61, арк. 1, 5–6.; спр. 87, арк. 1–2, 4, 10; ф. 62, оп. 1, спр. 107, арк. 8–10 зв., 27; спр. 111, арк. 9–11.

⁴² Там само, ф. 15, оп. 1, спр. 61, арк. 1, 5–6; спр. 87, арк. 1–2, 4, 10; ф. 62, оп. 1, спр. 107, арк. 19–20; спр. 111, арк. 32.

⁴³ Там само, ф. 62, оп. 1, спр. 107, арк. 18.

складатися акт із зазначенням як кількості забраного, так і його вартості, а також має бути видана реkvізиційна квитанція»⁴⁴.

Навесні 1917 р. такі землі засівалися зерновими та іншими сільськогосподарськими культурами, необхідними для забезпечення потреб армії. Частково ці посіви були знищені у липні–серпні 1917 р. через неможливість вчасно зібрати врожай у зв'язку з поспішним відступом російських військ з території Галичини й Буковини.

Відповідно до наказу верховного головнокомандувача від 7 листопада 1917 р. за № 965 Управління державного майна колишнього генерал-губернаторства в областях Австро-Угорщини було остаточно розформовано, а на завершальне приведення до порядку справ і передачу документів та майна вищим урядовим установам було надано термін — два місяці⁴⁵.

Таким чином, з'ясовано, що Управління державним майном при Військовому генерал-губернаторстві на тимчасово окупованих територіях Галичини й Буковини повноцінно було сформоване лише під час їх другої окупації російськими військами. Можна констатувати, що чергова спроба його створення (у липні 1916 р.) була неефективною. Відсутність положення про управління і незначна штатна чисельність його працівників не забезпечували можливості результативно управляти захопленим майном. Лише з жовтня 1916 р., після відповідного правового врегулювання цих питань, для окупаційної влади з'явилися перспективи поставити під фінансовий контроль значні обсяги як державного майна австро-угорського уряду, так і приватного майна, покинутого його власниками. Посилилися облік і звітність за цим майном. Особлива увага у функціональних обов'язках Управління державного майна приділялася лісовим ресурсам, на які була багата захоплена територія. Організація вирубки дерев під егідою зазначеної установи дала можливість контролювати та управляти процесом безжального використання лісу для потреб армії. Такий стан справ дозволив окупаційній владі отримувати значні прибутки до державної казни Російської імперії від використання захопленого майна, особливо лісового фонду краю.

REFERENCES

1. Berest, I. (2009). *Sotsialne stanovyshche naseleння Skhidnoi Halychyny i Zakhidnoi Volyni v roky Pershoi svitovoi viiny. (Extended abstract of Candidate's thesis).* [in Ukrainian].
2. Hlyzner, V. (2014). Administratyvno-terytorialnyi podil Halychyny ta Bukovyny Rosiiskoiu okupatsiinoiu vladoiu v 1914–1918 rr. *Skhid*, 4, 79–83. [in Ukrainian].
3. Pnytskyi, I. (2015). Diialnist tsyvilnykh orhaniv vlady Halychyny u roky pershoi rosiiskoi okupatsii (serpen 1914 r. — cherven 1915 r.). *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova*, (13), 76–81. [in Ukrainian].

⁴⁴ Там само, спр. 111, арк. 68.

⁴⁵ ЦДАК України, ф. 377, оп. 1, спр. 81, арк. 100–101.

4. Kuchera, I. (2013). Polityka rosiiskoi okupatsiinoi administratsii v Skhidni Halychyni u 1914–1917 rr. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Istorii, 23/24*, 194–200. [in Ukrainian].
5. Liubchenko, V. (2013). Rosiiska okupatsiina administratsiia u Halychyni ta na Bukovyni. In O. P. Reient (Comp.), *Velyka viina 1914–1918 rr. i Ukraina* (pp. 248–300). Kyiv: TOV “Vydavnytstvo “KLIO””. [in Ukrainian].
6. Lozynska, I. (2010). *Rosiiski voienni heneral-hubernatorstva u Halychyni v period Pershoi svitovoi viiny. (Extended abstract of Candidate’s thesis)*. [in Ukrainian].
7. Lozynska, I. (2013). Ekonomichna polityka administratsii F. F. Trepova u Halychyni. *Problemy humanitarnykh nauk*, (32), 123–137. [in Ukrainian].
8. Lytvyn, M. (2005). Ukraina u Pershii svitovii viini: suchasna rosiiska istoriohrafiiia problemy. *Viiskovo-naukovy visnyk*, 7, 35–47. [in Ukrainian].
9. Mazur, O. (1997). *Skhidna Halychyna u roky Pershoi svitovoi viiny (1914–1918). (Extended abstract of Candidate’s thesis)*. [in Ukrainian].
10. Orlyk, S. (2017). Orhanizatsiia finansovoho upravlinnia rosiiskoiu okupatsiinoiu vladoiu na terenakh Halychyny i Bukovyny v period Pershoi svitovoi viiny. *Karpatskyi kraj*, 1(9), 5–21. [in Ukrainian].
11. Petrovych, I. (Krypiakevych, I.). (1915). *Halychyna pid chas rosiiskoi okupatsii. Serpen 1914 — cherven 1915. (Viden?)*: Vydavnytstvo "Politychna biblioteka". [in Ukrainian].
12. Reient, O. (2003). *Ukraina v impersku dobu (XIX — pochatok XX st.)*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
13. Reient, O., & Yanyshyn B. (2004). Ukraina v period Pershoi svitovoi viiny: istoriohrafichnyi analiz. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal — Ukrainian Historical Journal*, 4, 3–37. [in Ukrainian].
14. Velykochyi, V.(2010). Avstro — Uhorska polityka v Halychyni periodu Pershoi svitovoi viiny: shtrykhy do analizu ukrainskoi istoriohrafii. *Problemy istorii Ukraïni XIX — počatku XX st. — Problems of the history of Ukraine of XIX — beginning XX cc.*, (17), 373–389. [in Ukrainian].